

hem çağdaşları hem de daha sonra gelenler tarafından tenkit edilmiştir. Bu eseriyle siyer ve tarih yazıcılığının ufkunu genişleten İbn İshak, Hz. Peygamber'i ve müslümanları insanlık tarihiyle bütünleştirip sevimlerine yardımcı olmuştur. İbn İshak bu kitap sebebiyle kendinden sonra gelen bütün siyer ve tarih yazarlarının şeyhi ve piri sayılmış, daha sonraki siyer müellifleri onun talebesi kabul edilmiştir. İbn Sa'd, Ezrakî, Belâzûrî ve Taberî başta olmak üzere meşhur tarihçiler eserlerinde İbn İshak'tan gelen rivayetlere geniş yer ayırmışlardır. Onun Hz. Peygamber'in biyografisine verdiği şekil bugün dahi ana hatlarıyla muhafaza edilmektedir.

İbn İshak'ın *el-Meğâzî*'si günümüze tam olarak İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebevîyye* adlı eseriyle ulaşmıştır (nşr. Ferdinand Wüstenfeld, I-III, Göttingen 1858-1860; nşr. Mustafa es-Sekkâ – İbrâhîm el-Ebyârî – Abdülhafız eş-Şelebî, I-IV, Kahire 1355/1936, 1375/1955; ayrıca bk. İBN Hİ-ŞÂM). Kitabın orijinali ise eksik nüshalar halinde zamanımıza intikal etmiş ve iki ayrı neşri yapılmıştır. a) Muhammed Hamîdullah, *Sîretü İbn İshâk el-müsemma bi-Kitâbi'l-Mübtade'* ve *l-meb'as ve'l-meğâzî* (Rabat 1396/1976 → Konya 1401/1981). b) Süheyl Zekkâr, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî* (Dimaşk 1396/1976). Her iki nâşir de Fas'taki Karaviyyîn (nr. 202) ve Rabat (nr. 1712) kütüphaneleriyle Dimaşk Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Mecmua, nr. 110, vr. 158-174) bulunan üç eksik yazmayı esas almıştır. İbn İshak'ın *el-Meğâzî*'sinin tam metnini ortaya çıkarmak amacıyla bir çalışma yapan Alfred Guillaume da başta İbn Hişâm'ın eserinde yer alan metinle Karaviyyîn Kütüphanesi'ndeki yazma nüshayı, ayrıca Taberî'nin *Târîh*'inde ve Ezrakî'nin *Aẖbârü Mekke*'sindeki ondan alınan haber ve rivayetleri bir araya getirerek *The Life of Muhammad a Translation of Ishâq's Sirat Rasûl Allah* adıyla İngilizce'ye tercüme etmiştir (Oxford 1955). Abdülatîf et-Tîbâvî yazdığı makalede bu tercümedeki hatalarını göstermiş (bk. bibl.), ayrıca M. Edwardes *The Life of Muhammad* adıyla İbn İshak'ın eserini tekrar İngilizce'ye (London 1964), Sezai Özel de *Siyer (Peygamber Tarihi)* adıyla Türkçe'ye (İstanbul 1988, 1991) çevirmiştir. İbrahim Altan ise yazdığı makalede bu tercümedeki hatalara dikkat çekmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, neşredenin girişi, s. e-m; a.e. (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1396/1976, neşredenin girişi, s. 5-20, 83, 182; a.mlf., *The*

Life of Muhammad a Translation of Ishâq's Sirat Rasûl Allah (trc. A. Guillaume), Oxford 1955, tercüme edenin girişi, s. XIII-XLVII; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 179, 225, 235, 241, 318, 417; ayrıca bk. neşredenlerin girişi, I, 3-17; II, 607; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 399; VII, 321-322; a.mlf., *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 154-155, 400-404, 457; Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ*², I, 7-9; Zübeyr b. Bekkâr, *Aḥbârü'l-muvaffakiyyât* (nşr. Sâmî Mekki el-Ânî), Bağdad 1392/1972, s. 332-333; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 491-492; Belâzûrî, *Fütûḥ* (Rıdvân), s. 248; Taberî, *Târîḥ* (de Goeje), I, 2064; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 142; Hatîb, *Târîḥu Bağdâd*, I, 214-234; VI, 83; Bekrî, *Mu'cem*, I, 319; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 232-236; Süheylî, *er-Rauzû'l-ünûf*, I, 37-41; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*² (nşr. D. S. Margoliouth), Leiden 1913, VI, 399-401; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 276-277; İbn Seyyidün-nâs, *Üyûnû'l-eşer*, Kahire 1356, I, 7-17; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XIV, 405-429; Zehebi, *A'lâ-mü'n-nübelâ*², VII, 33-55; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 468-475; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, V, 28-32; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil*, s. 411-413; J. Fück, *Muhammad Ibn Ishâq*, Frankfurt 1925, s. 30, 34 vd.; J. Horowitz, *el-Meğâzî'l-ülâ ve mü'ellifühâ* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1369/1949, s. 75-96; Hüseyin Nassâr, *Neş'etü'l-kitâbeti'l-fenniyye fi'l-edebi'l-Arabî*, Kahire 1954, s. 232-238; Nabia Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri*, Chicago 1957, I, 80-99; Abdülazîz ed-Dürî, *Bahs fi neş'eti 'ilmi't-târîḥ 'inde'l-Arab*, Beyrut 1960, s. 27-30; a.mlf., *Dirâse fi sîreti'n-nebî ve mü'ellifühâ İbn İshâk*, Bağdad 1965; W. Montgomery Watt, "The Materials Used by Ibn Ishaq", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 23-34; a.mlf., "The Reliability of Ibn-Ishâq's Sources", *La vie du prophète Mahomet*, Paris 1983, s. 31-43; a.mlf., *Early Islam*, Edinburgh 1990, s. 13-23; T. Fahd, "Problèmes de typologie dans la 'Sîra' d'Ibn Ishâq", *La vie du prophète Mahomet*, Paris 1983, s. 67-75; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/2, s. 87-91; Fâtima Hüdâ Necâ, *el-Ğurer fi siyeri'l-mu'erriḥîn ve aḥbârihim*, Trablus 1985, s. 97-122; Muta' et-Tarâbişî, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk b. Yesâr fi'l-Meğâzî ve's-siyer ve sâ'iri'l-merviyât*, Beyrut 1414/1994, s. 22 vd.; Tarîf Halidî, *Arabic Historical Thought in the Classical Period*, New York 1994, s. 34-39; A. L. Tibawi, "The Life of Muhammad a Critique of Guillaume's English Translation", *IQ*, III/3 (1956), s. 196-214; J. Robson, "İbn İshak'ın İsnad Kullandığı" (trc. Talât Koçyiğit), *AÜİFD*, X (1962), s. 117-126; R. Sellheim, "Prophet, Calif und Geschichte: Die Muhammad-Biographie des Ibn Ishaq", *Oriens*, XVIII-XIX (1967), s. 33-91; Muhammad Hamidullah, "Muhammad Ibn Ishaq (The Biographer of the Holy Prophet)", *JPHS*, XV (1967), s. 77-100; Miklos Muranyi, "İbn İshâq's Kitâb al-Magâzî in der Riwaya von Yûnus b. Bukair", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIV, Jerusalem 1991, s. 214-275; İbrahim Altan, "İbn İshak Tercümesi Üzerine", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Adapazarı 1996, s. 295-302; Müsfir b. Saîd b. Demmâs el-Gâmidî, "İmâmü'l-Meğâzî Muhammed b. İshâk", *Mecelletü'l-buḥûsi'l-İslâmiyye*, sy. 54, Riyad 1418/1998, s. 223-278; C. Brockelmann, "İbn İshâk", *IA*, V/2, s. 757-758; J. M. B. Jones, "İbn İshâk", *El²* (Fr.), III, 834-835.

MUSTAFA FAYDA

İBN İSRÂİL

(ابن إسرائيل)

Ebü'l-Meâli Necmüddin Muhammed
b. Sivâr (Sevvâr) b. İsrâil
eş-Şeybânî ed-Dimaşkî
(ö. 677/1278)

Mutasavvıf - şair.

603 (1206) yılında Dimaşk'ta doğdu. Hâlid b. Velîd'in ordusuyla birlikte Dimaşk'a gelen bir ailenin soyundandır. Öğrenimine burada başladı. Gençliğinde tasavvufa ilgi duyarak Rifâiyye tarikatının Harîriyye şubesinin kurucusu Ebü'l-Hasan Ali el-Harîrî'ye intisap etti. Bu yıllarda Ebû Hafs Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin sohbetlerine devam ederek 'Avâri-fü'l-ma'ârif'i bizzat kendisinden dinledi, aynı mutasavvıfın elinden hırka giydi. H. Monés büyük ihtimalle, 'Avâri-fü'l-ma'ârif müellifi Sühreverdî ile 579 (1183) yılında vefat ettiğini söylediği (doğrusu 587/1191) İsrâkî filozofu Şehâbeddin es-Sühreverdî'yi birbirine karıştırdığından İbn İsrâil'in Şehâbeddin es-Sühreverdî ile görüşmesinin mümkün olmadığını ileri sürmüştür (*El²* [İng.], III, 811).

Küçük yaşta şiir yazmaya başlayan İbn İsrâil devlet adamları ve kadılar için şiirler kaleme almış, fakat kendi ifadesine göre içinde huzursuzluk duyduğu bir gece artık münâcât türü dışında şiir yazmaya yemin etmiştir (Kütübî, III, 389). İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, Cemâleddin İbnü'l-Hâcib ve İzzeddin İbn Abdüsselâm gibi âlimlerin fâsıklık ve zındıklıkla itham ederek katline fetva verdikleri (a.g.e., III, 9) Ali el-Harîrî'ye intisap ettikten sonra İbn İsrâil memleketinden ayrılarak dervişlerle birlikte birçok yeri dolaştı; Mugannî İbnü'l-Fasîh ile birlikte Safed'e, Hicaz'a ve Mısır'a gitti. Bu yıllarda İbnü'l-Fâriz tarzı şiirler yazarak vahdet-i vücûdu ve bu mânadaki tasavvufu anlatmaya başladı. Kahire'de İbn Hallikân'ın hakem olduğu bir toplantıda sûfî şair İbnü'l-Hiyemî ile yarıştığı ve İbnü'l-Hiyemî'nin şiirlerinin üstün görülmesi üzerine Mısır'ı terkettiği rivayet edilmektedir. İbn İsrâil Dimaşk'ta vefat etti ve Şeyh Raslân ed-Dimaşkî'nin türbesi civarında defnedildi. İbn Hallikân yakından tanınmasına rağmen *Vefeyâtü'l-a'yân*'ında ona yer vermemiştir.

Safedî, Şehâbeddin Mahmûd Ebû's-Senâ'ya İbn İsrâil'in şiirleri hakkında görüşünü sorduğunu, başlangıçta iyi bir şair olduğu, fakat İbnü'l-Fâriz tarzı tasavvufi şiirler yazmaya başladıktan sonra gerile-

diği cevabını aldığını kaydeder (*el-Vâfi*, III, 143). Zehebî zarif, kibar ve hoşsohbet bir kişi olarak tanıttığı İbn İsrâîl'in duygulu ve güzel şiirler söylediğini, bazan açık, bazan da ima yoluyla vahdet-i vücûd inancını anlattığını ifade eder (*el-İber*, III, 336). İbn İsrâîl, bu tür şiirleri sebebiyle İbnü'l-Hakîm el-Hamevî tarafından dinden çıkarmakla suçlanmış (İbn Hacer, V, 195), bu iddia daha sonra İbn Teymiyye tarafından da tekrarlanmıştır (*Mecmû'u Fetâvâ*, II, 286, 289, 292, 320).

Kaynaklarda İbn İsrâîl'in bazı şiirleri yer almaktadır (meselâ bk. Kütübî, III, 10-12, 384-389; İbnü'l-Furât, VII, 131-135). Nâsirüddin İbnü'l-Furât'ın iki cilt olduğunu belirttiği (*Târih*, VII, 131) divanının 707 yılında (1307) istinsah edilmiş bir nüshası İspanya'da Escorial Library'dedir (nr. 437). Eserin Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de de bazı nüshaları bulunmaktadır (İzzet Hasan, s. 164, 165, 172; Muhammed Riyâd el-Mâlih, I, 579-580).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, II, 286, 289, 292, 320; Zehebî, *el-İber*, III, 336; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XVII, 101; Safedî, *el-Vâfi*, III, 143-145; Kütübî, *Fevâtû'l-Vefeyât*, III, 9-12, 383-389, 414; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 283; İbnü'l-Furât, *Târih* (nşr. K. Züreyk - Neclî İzzeddin), Beyrut 1942, VII, 131-135; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 195-197; İbn Tağrıberdî, *Nücûmü'z-zâhire*, VII, 283; *Keşfü'z-zunûn*, I, 776; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 291; *İzâhu'l-meknûn*, I, 485; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 133; İzzet Hasan, *Fihrisü mahtûâtî Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: eş-Şi'r*, Dimaşk 1384/1964, s. 164, 165, 172; Muhammed Riyâd el-Mâlih, *Fihrisü mahtûâtî Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: et-Taşavvuf*, Dimaşk 1398/1978, I, 579-580; B. Lewis, "Kamâl-al-din's Biography of Râşid al-din Sinân", *Arabic*, XIII, Leiden 1966, s. 15; H. Monés, "İbn İsrâ'îl al-Dimaşki", *El'2* (Ing.), III, 811-812; "İbn İsrâ'îl", *DMBİ*, III, 11-12.

MEHMET DEMİRCİ

dühûr adlı eserinde verdiği düzensiz ve yetersiz bilgilere dayanmaktadır. Babasının anne tarafından dedesi olan Emîr İzzeddin Özdemir el-Ömerî en-Nâsirî el-Haznedâr (ö. 771/1370), Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun döneminde devlet hizmetine girmiş, el-Melikü'n-Nâsir Hasan ve el-Melikü'l-Eşref Nâsirüddin II. Şa'bân dönemlerinde emîr-i silâh olmuş, Trablus, Halep ve Dimaşk nâibliğine tayin edilmişti. Babası Şehâbeddin Ahmed sultanın iktâli yedek kuvvetlerine mensuptu. İbn İyâs, babasının teşvikiyle iyi bir eğitim gördü. Dinî ilimlerin yanı sıra tarih ve coğrafya gibi ilimleri dönemin tanınmış hocalarından okudu. İbn İyâs, bu hocalardan Süyûtî ile tarihçi ve fakih Abdülbâsîf b. Halîl el-Malatî'nin adlarını özellikle zikreder.

İbn İyâs, 882 (1478) yılında hac kafilisine katılarak herhangi resmî bir görev almaksızın hacca gitti. Memlûk sultanı ile bazı Mekkeliler arasındaki sürtüşme yüzünden Mekke'de yaşanan sıkıntılara ve pahalılığa şahit oldu. Sultan Kansu Gavri döneminde (1501-1517) kendisine iyi bir gelir sağlayan iktâ sayesinde refah içinde yaşadı. Sultan malî sıkıntı içine düşüp memlûklerine gerekli ödemeyi yapmayınca İbn İyâs'ın bu refah dönemi sona erdi. Sultan, daha önce pek çok memlûk sultanının yaptığı gibi evlâdî'n-nâs'ı iktâlarından, hükmettikleri vakıflardan çıkarmaya karar verdi. Kendi memlûklerini de vakıfları, iktâları işgal etmeleri için serbest bıraktı (914/1508). Bu ana gelir kaynağını kaybetmekten dolayı çok üzülen İbn İyâs, 915 (1510) yılı başlarında düştüğü kötü durumu sultana arz ederek halinden şikâyetle bulundu. Bunun üzerine Sultan Kansu Gavri iktâını ona iade

etti; İbn İyâs da uzun bir manzume yazarak sultanı övdü. Muhtemelen 930 (1524) yılında vefat eden İbn İyâs'ın eserleri Memlûk tarihinin son dönemiyle Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Eserleri. 1. *Bedâ'i'u'z-zühûr* fi vekâ'i'i'd-dühûr*. Müellif, yaşadığı döneme kadar Mısır'ın İslâmî ve genel tarihini vermeyi planladığı bu eserinde başlangıçtan 928 (1522) yılına kadar Mısır'la ilgili bilgileri kaydetmiştir. Özellikle I. Selim'in Mısır'ı fethi ve Abbâsî Halifesi III. Mutevekkil-Alellah ile karşılaşmasından sonraki gelişmelerin bir günlük gibi işlendiği son bölümler, halifeliğin Osmanlılar'a geçişiyle ilgili tartışmalar için önemli bir kaynaktır. İbn İyâs'ın en önemli eseri olan *Bedâ'i'u'z-zühûr'un* tahkiki neşri Muhammed Mustafa tarafından yapılmış (I-V, Kahire 1960-1975), bu neşir ofset yoluyla tekrarlanmıştır (1982-1984, 1992). 2. *Mercü'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-dühûr*. Halk için yazılmış bir peygamberler tarihidir (Kahire 1291). 3. *Bedâ'i'u'l-umûr fi vekâ'i'i'd-dühûr*. Eserde dünyanın yaratılışından başlayarak sırasıyla peygamberler ve İslâm'ın ilk dönemleri anlatılmış, Emevî, Abbâsî, Fâtımî ve Memlûk devletlerinden bahsedilerek Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarına kadar (927/1521) gelinmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2987, 2988). 4. *Cevâhirü's-sülûk fi'l-hulefâ' ve'l-mülûk*. *Bedâ'i'u'z-zühûr'un* muhtasarıdır. Eser, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'in Mısır valisi olmasından itibaren Memlûk Sultanı Kansu Gavri dönemine kadar gelen bir Mısır tarihi olup kronolojik değil valî ve halifelere göre düzenlenmiştir. Çeşitli kütüphanelerde yazmaları bulunan eserin (Brockel-

İBN İYÂS

(İbn İyâs)

Ebü'l-Berekât Zeynüddin (Şehâbüddin) Muhammed b. Şehâbiddin Ahmed b. İyâs (Ayâs) el-Hanefî (ö. 930/1524 [?])

Memlûk dönemi tarihçisi.

6 Rebîülâhîr 852'de (9 Haziran 1448) Kahire'de doğdu. Sultan el-Melikü'z-Zâhir Berkuk'un memlûklerinden olup el-Melikü'n-Nâsir Ferec'in saltanatı sırasında ikinci devâtdâr rütbesine kadar yükselen dedesi Emîr İyâs el-Fahrî ez-Zâhirî'ye nisbetle İbn İyâs diye tanınır. Onun hakkında bilinenler, *Bedâ'i'u'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-*

İbn İyâs'ın *Bedâ'i'u'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-dühûr* adlı eserinin IV. cildinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâth, nr. 4197)

